

Ege Üniversitesi Senatosu, 76. sanat yılındaki Muhsin Ertuğrul'a «Fahri Doktor» sanı verdi

ÖZDEMİR NUTKU

Ege Üniversitesi Senatosu, yetmişinci sanat yılındaki Muhsin Ertuğrul'a 24 Nisan 1979 günü İzmir'de düzenlenen bir törenle "Fahri Doktor" sanı verdi. Böylece, bu büyük tiyatro ustasının yetmişinci sanat yılı İzmirlilerce kutlandı.

Muhsin Ertuğrul, bu seksen yedi yaşındaki genç sanatçı, ilk sahneye çıktığı 1909 yılından bu yana, kendi döneminin getirdiği sayısız engelleri aşarak her gün biraz daha saygınlık kazanarak bugünlere geldi. O, İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında, yani 2 Ağustos 1909 günü ilk kez "Burhanettin Kumpanyası"nın oynadığı "Şerlok Holmes"ta Bob rolü ile sahneye adımını attı. İki yıl kadar bu toplulukta çalışan sanatçı, giderek daha önemli rollerde kendini göstermeye başladı. 1911'de, Vahram Papazyan'ın kurmuş olduğu topluluğa girdi ve "Odeon Tiyatrosu"nda temsiller veren topluluğun "Hamlet"inde Laertes'i başarıyla canlandırdı.

PARİS'TE

Ama böyle yarım yamalak tiyatro gösterileriyle yetinmeyen sanatçı, 1911 yılının sonlarına doğru Paris'e gitti. Cebindeki birkaç kuruşun verdiği olanaklar içinde "Comedie Française"de Mounet-Sully'yi seyretti. Bu oyuncunun onun üzerindeki etkisi büyük oldu, İstanbul'a döndüğünde, kendi kurduğu toplulukta "Hamlet"i sahneye koydu ve oynadı. O dönemde, bu uygulama büyük yankılar yaptı. Gösteriyi seyreden Mehmet Rauf, 8 Mayıs 1912 günlü "Hak" gazetesinde, topluluğu hem önemli bir oyunu oynadığı için kutluyor hem de Muhsin Ertuğrul'da ilerinin büyük ustasını görüyordu:

"Ertuğrul bey Hamlet rolünü kendisi gibi pek genç bir sanatkar için büyük bir muvaffakiyetle edâ etti. Kendisinde henüz rüçeym halinde büyük bir sanatkar ruhu var; yalnız bu ruhun bütün kemalâtını göstermek için, teenî ve gayretle tenmiyesi lâzım gelir."

Bugün için önemli görünmeyen bu olay, o dönem için büyük bir sanatçının ve sanat

1913'te Bursa "Millet Tiyatrosu"nda oynayacağı oyunlar için bastırılan el ilânı; 1936-37'de "Kral Lear"de

anlayışının muştusunu veren bir şeydi. O sıralarda, imparatorluğun çöküşüyle birlikte yozlaşmış metinsiz bir Türk tiyatrosu ve başıboş, sanat değeri kısır bir Fransız tiyatrosu taslağı vardı. Toplumda tiyatronun yeri ya boş bir kakkaha

pavyonu ya da iki sıkımlık bir ağlama duvarı idi. Muhsin Ertuğrul'un yardımsız, kendi başına, yokluklar içinde saygıya değer bir tiyatro olgusu yaratması, o günün koşulları açısından olduğu oranda, Türk tiyatrosunun tarihsel gelişim

Emin Belig, Ertuğrul, İ. Galip Arcan "Bir Kitap"ta

çizgisi yönünden de önemli bir olaydır.

İlk ödenekli tiyatromuz Darülbedayi'nin 1914 yılında kurulmasına kadar, sanatçı çeşitli topluluklar kurduğu gibi, görgüsünü artırmak için yine Fransa'ya gitmiş, 1913 yılında, Paris'te Lugné Poe yönetimindeki "Antoine Tiyatrosu"nda sürekli provaları izlemiştir. Orada, Suzanne Despres gibi önemli bir oyuncu tarafından oynanan oyunlar görmüştür. Yurda döndükten sonra, Darülbedayi'nin kuruluşuna kadar onun İstanbul'da ve Bursa'da oyunlar oynadığını görürüz. Bu arada ilk tiyatro yazılarını da "Sehbal" dergisine yazmaya başlamıştır. Fransa'da tiyatro tarihinin, ünlü yönetmenlerinden Jacques Copeau'nun yönetimindeki oyunları da izleyen sanatçı, Sarah Bernhardt, Réjane ve Guity gibi sanatçıları seyretmek olanacağını bulmuştur.

DARÜLBEDAYİ'YE GİRİŞİ

Bir konservatuvar niteliğinde kurulmak istenen Darülbedayi'nin kuruluşunu ve

(Sayfayı çeviriniz)

ders izlenmelerini hazırlamak ve o kurumda ders vermek üzere çağrılan dünyaca ünlü André Antoine, Muhsin Ertuğrul'u ilk kez Şehzadebaşı'ndaki "Ferah Sahnesi"nde izlemiş ve çok beğenmiştir. Sanatçıyı Darülbedayi'ye çağırın Antoine'nün sınav için kullandığı not defterinde Antoine'nün yazısıyla şunlar okunur: "Evet. Çok iyi. Geleceği var. Etküli bir fizik. Sağlam görünüşlü bir kişi, vb." Muhsin Ertuğrul, ilk alınan sekiz hanımdan sonra, dokuzuncu olarak sınava girmiş ve "Hamlet"ten bir parça oynamıştır. Bu sanavdan sonra Darülbedayi'ye yalnızca oyuncu aday değil, aynı zamanda öğretmen yardımcısı olarak alınmıştır. Darülbedayi, 1916 yılında gösteriler düzenlemeye başlayınca da, bu kurumun sürekli kadrosunda yer almıştır.

ALMANYA DENEYİ VE FİLM ÇALIŞMALARI

Sanatçının, 1916'da birkaç rol oynadıktan sonra Berlin'e gittiğini izleriz. Orada gündüzleri stüdyo çalışmalarını sürdüren sanatçı, geceleri "Lesingtheater"da ve "Deutsches-Künstler-Theater"da figüran olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda sahne işçiliği de yapan Muhsin Ertuğrul büyük yönetmen Max Reinhardt'ın provalarına devam etti. Ayrıca, o dönemlerin tanınmış yıldızları Hans Albers ve Maria Carmi'nin oynadığı "Gecede Işık" filminde ilk sinema rolüne çıktı. Muhsin Ertuğrul'un 1916'da, Berlin'den Darülbedayi yönetimi kuruluna yazdığı mektup, sanatçının Berlin'de eğitimini nasıl binbir zorlukla sürdürdüğünü gösterir. Bu mektuptan bir parçayı buraya alalım:

"Eylülün birinde avdet eden Reinhardt beni kabul etti ve her üç sahneye (Deutsches Theater, Kammerspiele ve Volkstheater) girmeme müsaade ve kâfi-i teşkilatı göstereceğine dair bana vaadde bulunduğu gibi, bu hususu sefaret-i saniyeye de ayrıca bildirdi."

Aynı mektupta, sanatçı, "Lesingtheater"ın yöneticisi Viktor Barnowsky'den şöyle söz eder:

"Bu zat diğerlerini gölgede bırakacak derecede nezaket ve hüsn-ü kabul gösterdiği gibi, bilhassa yalnız ameli bir tarzda değil, nazariyatla da malûmat edinmem için rejisör ve müdür-i edebî Dr. Zeluser'in maiyetinde çalışmamı tenbih etti.

Şimdi her gün ondan ikiye kadar mezkûr tiyatrodâ, provalarda, dörtten altıya kadar Reinhardt tiyatrolarının sahnesinde dekor hazırlanırken bulunuyor ve her akşam müteaddid piyesleri görüyoruz."

1918 yılında Almanya'ya ikinci gidişinde, sinema sanatına karşı da eğilimi artan Muhsin Ertuğrul, "Stuart Webb" firmasında film çevirmiştir. Muhsin Ertuğrul'un, daha sonra 1921'de de Almanya'da film çevirdiğini görürüz.

Muhsin Ertuğrul, para sıkıntısı ve birçok engeller karşısında ancak 1916 yılının Aralık ayına kadar kalabilmiştir Almanya'da; o da günde bir öğün "kestane kebabı yiyerek". 1917 yılının başında İstanbul'a dönme zorunda kalan sanatçı, Darülbedayi'nin oynadığı ilk yerli oyun olan Halit Fahri'nin "Baykuş"unu sahneye koymuş ve ihtiyar köylü rolünü oynamıştır.

Muhsin Ertuğrul, çeşitli tarihlerde, Darülbedayi'ye girdi ve çıktı. Çünkü o, böyle bir sanat kurumunda sıkı disiplin ve iyi çalışma istiyordu. Nitekim 1918 yılında, Muhsin Ertuğrul, onun yeniden Darülbedayi'ye girmesini isteyen sevdiği yakın arkadaşı İ. Galip'le bir tartışmaya girdi:

"San'atın müfit olması için halka inmek, onu gıdıklamak değil, yavaş yavaş onu yüksek eserlere doğru yükseltmek lâzımdır. Bu, Darülbedayi gibi, hükümet tarafından muta tahsisatla idare olunan bir müesseseye için pek kabildir. (...) Belki kâfi derecede rağbet görmedim. Esasen rağbet görmek isteseydim sanat için didişmek, şimdiye kadar yapıldan başka bir şey yapmayı gaye addetmeseydim diğer arkadaşlar gibi Darülbedayi'ye kalır, senenin 11 ayında gider gelir, orada çene yanştırır, rahat rahat otururdum. Fakat bunu istemedim. Hayat-ı san'atkâraneden gayrı, tıpkı bir kalem hayatı olan tarzda alışmaya başlar, tabasbus, riyâ ve aedükodu içinde bir parça da zelilâne geçirin giderdim."

Sanatçı, Darülbedayi'deki gevşekliği yererken, bu noktada arkadaşlarının "kalıplaşmış memur" olma tehlikesi içinde olduklarını da belirtmek istemiştir.

STANİSLAVSKİ'NİN YANINDA

1920 Almanya yolculuğundan sonra, sanatçının İsveç'e, 1926 da Sovyet Rusya'ya gittiğini izleriz. Sovyet Rusya'da unlu tiyatro yönetmeni Sta-

nislavski'nin yanında bir süre çalışmıştır. Ayrıca, orada üç de film çevirmiştir. Daha ilerki yıllarda, kuracağı Çocuk Tiyatrosunun büyük öncülleri ile burada tanışmış ve "Çocuk Tiyatrosu"nun önemini daha o yıllarda kavramıştır. Onun Amerika'ya, İngiltere'ye giderek, yine dünyaca tanınmış tiyatro adamlarının yanında bulunduğunu görürüz.

Bu yolculuklardan kısaca söz etmemin nedeni, onun bu gezilerinde bütün dikkatini tiyatro sanatına topladığını vurgulamak ve her yolculuğundan yeni bir birikimle döndüğünü belirtmek içindir.

DARÜLBEDAYİ YÖNETİCİSİ

Muhsin Ertuğrul'un Darülbedayi'nin başına geçişi 1927/8 döneminde olur. Bu tarihten sonra Darülbedayi, ilk kez aranan disipline girdiği gibi, oynanan oyunlarda da düzey yükselir. O dönemden başlayarak bugüne kadar adları kalmayan, ucuz Fransız vodvil yazarlarının oyunları yerine, dünya klasiklerinin ve çağdaş tiyatro yapıtlarının belli başlı örnekleri seyirci karşısına çıkmıştır.

Darülbedayi'nin oyun seçiminde yaptığı en büyük aşama, yerli oyunlara gösterilen ilgi-din kaynakları. Muhsin Ertuğrul'un Darülbedayi'nin başında bulunduğu dönemler, yerli oyunların sayısında büyük bir artma izlenir. Onun tanıttığı oyun yazarlarının sayısı ise bir haylidir. Cumhuriyet döneminin en önde gelen yazarları onun başta bulunduğu dönemlerde sahneye çıkmış ve tanınmıştır.

ÇOCUK TİYATROSU VE SEMT TİYATROLARI

1930 yıllarında, ön çalışmalarla başlayan ve 1935/6 döneminde Çocuk Tiyatrosu'nu kuran ve bu geleneği bugüne dek yaşatan Muhsin Ertuğrul, tiyatronun halk çoğunluğuna yayılmasının önemini ilk sezen sanatçıdır. Elindeki olanakları sonuna kadar kullanmış ve Devlet Tiyatrosu'nun başında bulunduğu yıllar Ankara'da semt tiyatroları, Bursa, Adana ve İzmir'de sahneler açmıştır. Şehir Tiyatrosu'nu yönettiği sıralar İstanbul'da gecekondu semtlerine kadar tiyatroyu yayan sanatçı, ayrıca hem Şehir Tiyatrosu'nu Anadolü'nün çeşitli kentlerine turneye götürmüştür. Reşat Nuri Güntekin ile birlikte ortaya attıkları bölge tiyatroları tasarısı, daha çok o-

nun çabalarıyla güncelliği kazanmıştır. Bölge tiyatroları sorunu bugün de sürmektedir.

Muhsin Ertuğrul, tiyatronun üniversite düzeyinde, bilimsel bir öğretim, eğitim ve araştırmaya alanına girmesinin önemini ilk kez ortaya atan bir sanatçıdır. 1943 yılında, İstanbul Üniversitesi'ne bir yazı ile başvurmuş ve Edebiyat Fakültesi içinde bir tiyatro enstitüsünün açılmasını istemiştir. Ayrıca, bundan on üç yıl kadar sonra da, 1956'da Bombay'da toplanan "Birinci Uluslararası Tiyatro Kongresi"nde konuşmasının sonunu şu cümlelerle getirmiştir:

"(...) Gönül istiyor ki, en yakın bir zamanda bizim üniversitelerimiz de, bilhassa tiyatro yazarlığımızın yetişebilmesi için edebiyat fakültelerinde birer tiyatro enstitüsü kursunlar ve böylelikle biz Avrupa ve Amerika'dan, hele şimdi Asya'dan geri kalmayalım."

Sanatçı, 1958 yılının başında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi'nde bir Tiyatro Enstitüsü kurulması üzerine büyük bir coşkuyla şunları yazmıştır:

"Sessiz sedasız faaliyete geçen bu enstitünün, Türk tiyatrosunda en büyük devrimi yapacağına öteden beri inananlardan biriyim. O kadar ki, bundan onbeş yıl önce bir yazı ile İstanbul Üniversitesi'ne başvurarak böyle bir enstitünün açılmasındaki zarureti belirtmiştim."

Mu uzun yazısını, sanatçı şöyle sona erdirmiştir:

"Bence bu enstitü; Türk tiyatro tarihinde doğru atılmış üçüncü bir adım, üçüncü temel direği olarak yer alacaktır."

Bu büyük sanatçı, ayrıca tiyatronun çağlar boyunca süregelen devinimini görmüş ve çağımızın gerek teknik, gerek düşünce alanlarındaki gelişimlerini yakından izlemiştir. Bunun için, özellikle Darülbedayi'deki 1959-1966 arasındaki yedi yıllık son döneminde, genç sanatçıların ve yönetmenlerin yetişmesine önayak olmuş bir sanatçıdır Muhsin Ertuğrul.

GÜÇ KOŞULLAR ALTINDA

Bir yandan yöntemli ve disiplinli bir tiyatronun geleneğini kormaya çalışırken, aynı zamanda boyacı merdiveni üzerine çıkp dekor boyayan, işildaklan onaran, marangozhanedan dekor taşıyan bir sanatçıdır; tıpkı Darülbedayi'nin öteki özverili sanatçıları gibi... Vasfi Rıza Zobu, 1927 yılında sunneye konulan "Hamlet" oyununun hazırlıklarından söz ederken sanatçıların oyuncu-

1929-32 yıllarında üç dönem oynanan "Katil" oyununda İ.Galip Arcan 'la (sağda)

luktan başka neler yaptıklarını açıklamış oluyor:

"Para yok, pul yok. Darülbedayi gardırobunda bu çeşit kıyafetlerin bir çorabı dahi bulunmaz. Ucuz bir terzi tedarik edildi. Eli dikişe yatkin aktrisler onun yardımcısı oldu. Boğaz tokluğuna bir marangoz bulundu. Eli keser tutan aktörler, ona çıraklığa yamandı. Çivi neyse; ama kereste işi ne olacaktı? Hadi sahnenin arkasına üç kemerli bir perde asalım; ya kiral tahtının duracağı plato? Oraya çıkacak sahne genişliğindeki beş basamak merdiven? Bunların kerestesine para nerden bulunacak? O zaman otomobiller Amerika'dan tahta sandıklar içinde gelirdi. Sonra sandıkların tahtaları ucuz fiyata satılırdı. Ahmed Emin (Yalman) gazetecilikten vazgeçmiş, kardeşile bir otomobil acenteliği açmıştı. Muhsin'in ahbabı imiş onlar. Bizim kiral sarayına yetecek kadar tahtayı, oradan mübayaaya ettik. (...) Hamlet'i oynayacağımız akşamın sahabı idi. Saat 5 buçuk! Bütün gece olanca gayretimizle merdivenlerin yapısını sona erdirdik. Şimdi yüklenip sahneye taşımak işi kalmıştı.

Hamlet'in mütercimi, Hamlet'in rejisörü ve o günün akşamında Hamlet rolünün aktörü olan Muhsin vücud yapısı itibarile en güçlümüzdü. O baş tarafa geçti. Hepimiz salla sırt merdivenlerin altına iki sıra dizildik. Sırık hamallarının taşıma usulüne uyarak, adımlarımızı birbirimize uydurduk. Ne de ağır! Bayağı bildiğimiz kerestelerin iki misli kalınlığında bunun tahtaları.

Ömrümde bu kadar ezici bir yükün altına girmemişim. Fıtığım çıkacak sandım. Ve nihayet sahnedeki kiral tahtının önüne boydan boya yükümüzü yerleştirdiğimiz zaman saat sabahın altısını geçiyordu."

Buraya da aktardığım örnekten de anlaşılacağı üzere, Muhsin Ertuğrul ve sanatçı arkadaşlarının çalışma koşulları çok ağırdı. Yalnızca örneklerden biri bu. Her şeyi hazır bulan, ama yakasındaki dantelayı ya da ne bileyim ayakkabısının topuğunu alçak bulan ve vitrin olmaktan başka bir görevi olmayan tiyatro oyuncularından çok başkaydı Muhsin

Ertuğrul ve arkadaşlarının tiyatrosu. O tiyatrodaki yaratı ve üretim bir aradaydı; sanatçılık ve işçilik birbirinin ayrılmaz birimleriydi. Onun için de, tiyatro tarihimiz içinde o dönemin sanatçıları her çağda anılacaklar, örnek gösterileceklerdir.

ŞEHİR TİYATROLARI'NDAN AYRILIŞI

Muhsin Ertuğrul'un Darülbedayi'nin başına geçtiğinden bu yana, gazeteleri bir tararsanız, onu çok sevenlerle sevmeyenler olarak iki kesim görürsünüz. Her kişilik sahibi sanat-

1949-50 döneminde oynayan "Büyükbaba"da

çı gibi, o da kimsesi ödün vermeden, inandığı yolda yürümüştür. Ona, Shakespeare oynadığı için kızmışlar, Schiller oynadı diye kızmışlar, Musahipzade oynadı diye onu eleştirmişlerdir; "Tiyatro hükümetlerin üstündedir," dediği için kızmışlardır. Ve daha önemlisi özgür bir sanat adamı olarak gördükleri Muhsin Ertuğrul'u susturabilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Şehir Tiyatrosu'nun oyun dağarında yer alan bazı oyunlara, "şehir meclisi" karışmak isteyince, o, her gerçek sanatçının yapacağı şeyi yapmış, buna bütün gücüyle karşı çıkmıştır. "Türk Tiyatrosu" dergisinin Ekim 1965 tarihli sayısında şunları yazmıştır:

"Şehir meclisi üyelerinden birkaçı ege tiyatroyu özel çiftlikleri, sanatçıları da parayla tutulmuş kâhyaları sanıyorlarsa, uyanınsınlar. Bu tiyatro sanatçılarıdır. Belediyeyle ilgili, şehirlerden vergiyi belediye topladığı ve tiyatro toplumun hizmetinde olduğu, bu vergiden payına düşeni belediye kanalıyla aldığı içindir. Tiyatro; hükümetlerin veya belediyelerin lütfuyla yaşayan bir arpalık değildir. Aldığı ödenek; topluma verdiği yüksek ruh ziyafetinin, seyirciye yaptığı eğitim ve kültür görevinin karşılığıdır."

Muhsin Ertuğrul, aynı yazısında tiyatrosunun toplumdaki yerini şöyle açıklar:

"Önce bilinmesi gereken şudur: Tiyatro, her gün değişen hükümetlerin, midencilikle dolan partilerin üstünde bir kurumdur. Toplum ona ancak 'hürriyet'i, özgür çalışması için ödenek verir."

Sanatçının bu ve bunun gibi başka yazıları onun Şehir Tiyatrosu'ndan çekilmesine neden oldu. Daha yapacağı birçok iş varken. 1966 yılında, Şehir Tiyatrosu'nu bıraktı. Bir süre İ.Ü. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde ve özel tiyatro okulu L.C.C.'de öğretmenlik yaptı. 1973 sonlarına doğru yeniden Şehir Tiyatroları'nın başına getirilen sanatçı, iki yıl sonra bu tiyatroyu bıraktı.

Biz, bugün, onun 70. sanat yılını kutlayan kişiler olarak biliyoruz ki, en doğru ve kesin değerlendirmeyi zaman getirir. Zaman aşımına uğramayan bu koca ustanın suskunluğunda bile bir anlam, tiyatro tarihimizin bir özeti vardır.

Darısı, ustamızın 80. sanat yılına...

ÖZDEMİR NUTKU

